Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Naučno-stručni kolokvij o izvedbenom projektu društvenog cilja III: Razvoj, organizacija i upravljanje razvojem materijalne i intelektualne proizvodnje (MIP) u uslovima savremenih promjena u svijetu: (Sarajevo, 12. novembra 1986)

Hadžiomerović, Hasan

1987

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/883

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

NAUČNE KOMUNIKACIJE

VII

Odbor za ekonomske nauke

NAUČNO–STRUČNI KOLOKVIJ O IZVEDBENOM PROJEKTU
DRUŠTVENOG CILJA III

RAZVOJ, ORGANIZACIJA I UPRAVLJANJE RAZVOJEM MATERIJALNE I INTELEKTUALNE PROIZVODNJE (MIP) U USLOVIMA SAVREMENIH PROMJENA U SVIJETU

(Sarajevo, 12. novembra 1986)

Sarajevo 1987.

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

NAUČNE KOMUNIKACIJE

VII

Odbor za ekonomske nauke

NAUČNO–STRUČNI KOLOKVIJ O IZVEDBENOM PROJEKTU
DRUŠTVENOG CILJA III

RAZVOJ, ORGANIZACIJA I UPRAVLJANJE RAZVOJEM MATERIJALNE I INTELEKTUALNE PROIZVODNJE (MIP) U USLOVIMA SAVREMENIH PROMJENA U SVIJETU

(Sarajevo, 12. novembra 1986)

Urednik
Hasan Hadžiomerović,
redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Sarajevo 1987.

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

S A D R Ž A J

ANU BiH АНУ БиХ

Str.

Otvaranje Kolokvija (akademik Hasan Hadžiomerović) 5

Akademik Hasan Hadžiomerović
Kritički osvrt na izvedbeni projekt DC III 7

Akademik Stjepan Lovrenović
Primjedbe na izvedbeni projekat DC III 11

Diskusija
Branislav Derić, Stjepan Zdunić, Dragoljub Stojanov, Branko Đerić, Fahrudin Šebić, Radovan Milanović, Slobodan Maksimović, Rešad Begtić, Enver Haverić, Duško Jakšić, Mehmed Bublin, Branislav Derić, Vojislav Bajić, Ilijas Bošnjović, Sulejman Kamenica, Marko Beroš 15

Završna riječ (akademik Hasan Hadžiomerović) 35

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

OTVARANJE KOLOKVIJA

Akademik Hasan HADŽIOMEROVIĆ,
predsjednik Odbora za ekonomske nauke
Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Uvaženi učesnici Kolokvija i gosti,

Dozvolite mi da otvorim rad ovoga kolokvija i da vas pozdravim, posebno učesnike izvan Sarajeva koji su učinili napor da doputuju i da prisustvuju ovom našem današnjem razgovoru. Posebno mi je drago što mogu da pozdravim i predstavnika SIZ-a nauke koji na ovom našem kolokviju prisustvuju u ulozi posmatrača.

Za one koji ne znaju kakav je karakter i svrha ovoga kolokvija dao bih nekoliko prethodnih napomena koje bi to mogle da objasne.

Radi se o tome da Akademija u svome mehanizmu naučnog komuniciranja, preko svojih odjeljenja i odbora pokreće kolokvije, kao što je i ovaj, na kojima okuplja akademike i druge istaknute naučne radnike iz određenih naučnih oblasti da bi dali svoja mišljenja o projektima koji treba da se finansiraju preko SIZ-a nauke, da time daju svoj doprinos njihovoj verifikaciji i pomognu da odluke SIZ-a o njihovom prihvatanju budu što kvalifikovanije fundirane. Sigurno nam je svima poznato da se u ovom slučaju radi o kapitalnim istraživačkim projektima.

Odmah da kažem, mi se ovdje nismo sastali da jedni kritikuju, a drugi, koji su radili na projektu, da daju odgovore na kritike.. Na ovom kolokviju mi u stvari treba da nastavimo rad na projektu, da u tom pogledu učinimo jedan pomak dalje. U raspravi o prethodnom projektu, koji se, uslovno rečeno, odnosi na "privredni sistem", mi smo rekli, kad je riječ o ovoj oblasti nauke u kojoj se mi krećemo, da se nalazimo u živom pijesku. To važi, bez sumnje, i u ovom slučaju kad raspravljamo o ovom projektu. Stvari nam brzo izmiču ispod nogu, brzo se mijenjaju, teško ih je pratiti. Imajući to u vidu, ono glavno što bi ovdje trebalo da uradimo to je da doprinesemo da projekt u naučnom pogledu postane što bolji. Kako maločas rekosmo, da i ovdje nastavimo rad na njemu. U tom smislu, što se tiče nas, i ovaj tekst projekta, koji nam je prezentirala njegova redakciona grupa, mogao bi biti odmah prihvaćen, s tim da rad na njegovom daljem dotjerivanju ostane otvoren.

Vjerovatno vam je već poznato da mi tekstove kolokvija publikujemo u Akademijinoj ediciji "Naučne komunikacije". To će, naravno, biti slučaj i sa tekstvima ovoga kolokvija. Razumije se, uvijek je poželjno da i diskusije i tekstovi budu što koncizniji, ali i što sadržajniji. Nadam se da ćemo to i mi ovdje postići.

Što se tiče načina našeg rada, mi smo zamislili da prvo mi iz Odjeljenja društvenih nauka Akademije, akademik Lovrenović i ja, prezentiramo svoje uvodne priloge, da time otvorimo raspravu i da ona zatim otpočne. Na kraju, s obzirom da je riječ o naučnom razgovoru, ne dolazi u obzir neko, svodno, zajedničko gledište. Ovdje svaki prilog diskusiji ima svoj samostalan i jednak značaj.

Kao takvi, oni će i SIZ-u stajati na raspolaganju i možemo reći, na pravi način biti od pomoći za odluke koje u pogledu prihvatanja projekta treba da donese.

Sada bismo mogli početi sa radom.

ANU BiH
АНУ БиХ

Akademik Hasan HADŽIOMEROVIĆ

KRITIČKI OSVRT NA IZVEDBENI PROJEKT DC III

Onoliko koliko je to neophodno da se na samom početku učini nekoliko kritičkih napomena o projektu koji je predmet naše rasprave na ovom kolokviju, dozvolićete mi da to učinim u sljedećem, po mogućnosti, što kraćem osvrtu.

Tema projekta, kao što smo imali priliku da vidimo, odnosi se na "razvoj", na njegovu "organizaciju" i "upravljanje njim". I to, na "razvoj materijalne i intelektualne proizvodnje". Dakle, ako bismo to željeli da smjestimo u klasičnu terminologiju ekonomskih i društvenih nauka, rekli bismo na razvoj "proizvodnih snaga društva", a to bi moglo da znači na onu stranu ekonomskog razvoja koja se odnosi na razvoj ovih snaga, naravno, kako je to i naznačeno, "u uslovima savremenih promjena u svijetu".

Ukoliko bi trebalo shvatiti da se sve ovo stavlja i u određeni okvir odnosa proizvodnje ili šire, u određeni okvir odnosa u društvu, pa prema tome i u određeni ekonomski i društveni sistem u kome se oni realiziraju, onda bismo naznake za to mogli da tražimo u izrazima "organizacija" i "upravljanje", koje i jedan i drugi sistem, po prirodi stvari, podrazumijeva. U ovom smislu, razvoj bi nam se ovdje pokazivao u jednoj prirodnoj interakciji proizvodnih snaga i odnosa, što bi i bila njegova prava i puna sadržina ako se on posmatra u njegovim ekonomskim okvirima.

U tom njegovom osnovnom značenju vidimo i osnovnu sadržinu onoga što bi u okviru jednoga ovakvog projekta trebalo da se istražuje. Ovim, ujedno, određujemo i polazni kriterij u pogledu kritičkog posmatranja onoga što je u ovom konkretnom projektu, kao istraživački zadatak, projicirano.

Šta u njemu, polazeći od toga, nalazimo?

Prije svega, vidimo da je sadržina projiciranih istraživanja u projektu razuđena u 20 "tematskih oblasti" sa 67 "naučnih programa", odnosno osnovnih tema. Od toga samo na Ekonomski institut u Sarajevu otpada 8 tematskih oblasti sa 32 naučna programa. Na Ekonomski institut u Banjaluci otpadaju 2 tematske oblasti sa 11 naučnih programa, a na Ekonomski fakultet iz istog mjesta također dvije tematske oblasti sa 6 naučnih programa. Elektrotehnički i Mašinski fakultet u Sarajevu nose po 1 tematsku oblast sa po 2 naučna programa. Ekonomski fakultet u Sarajevu ne nosi nijednu tematsku oblast, ali učestvuje u šest naučnih programa. Ekonomski institut u Tuzli nosi jednu tematsku oblast i tri naučna programa, Istraživački razvojni centar u Mostaru jednu tematsku oblast i ujedno jedan naučni program, Institut za ekonomiku i organizaciju u Sarajevu jednu tematsku oblast i jedan naučni program i Metalurški institut "Hasan Brkić" u Zenici jedan naučni program.

Kao što vidimo, ovaj projekt okuplja 10 naučnih odnosno naučnoistraživačkih institucija, svakako s izrazito najjačim udjelom Ekonomskog instituta u Sarajevu u tematskim oblastima i naučnim programima. Ovaj institut nosi gotovo polovinu tih oblasti i programa. Odmah za njim dolaze pomenute dvije banjalučke institucije sa udjelom od četiri naučne oblasti i 17 naučnih programa. Ako se ovima doda i udio Sarajevskog ekonomskog fakulteta sa 6 naučnih programa, onda na ove 4 institucije, u 12 naučnih oblasti, dolazi 55, ili gotovo 90 posto naučnih programa projekta. Dakle, u njihov krug

se, ako nam ovaj kvantitativni pokazatelj o tome može nešto reći, zatvara najveći dio naučne odgovornosti i naučne kompetencije u njegovom koncipiranju, kao i zamišljenom njegovom realiziranju. Svakako, s već rečenim udjelom i odgovornošću Ekonomskog instituta u Sarajevu u tome.

Što se tiče same sadržine tematskih oblasti i naučnih programa,ona po redoslijedu, kako je postavljena i u našoj nešto slobodnijoj interpretaciji, obuhvata sljedeće osnovne elemente: strategiju razvoja, strukturne transformacije, naučno-tehnološku komponentu, valorizaciju ekonomskih potencijala BiH, industrijsku strukturu BiH, kompleks poljoprivrede, drvni i građevinski kompleks, infrastrukturnu osnovu, tercijarne djelatnosti, malu privredu, poziciju u svjetskoj podjeli rada, faktor akumulacije, regionalni razvoj, kompleks ljudskog faktora, životni standard, kibernetizaciju samoupravljanja, tematiku racionalnog korišćenja materijalnih resursa i racionalno usmjeravanje tehnoloških promjena.

Sva ova tematika, u svojoj osnovi, projicira se na ekonomsku stvarnost i razvojne okvire Bosne i Hercegovine, svakako s posebnim obzirom na njeno jugoslovensko, a zatim i šire svjetsko okruženje. U pristupima se, na ovoj osnovi, nastoje primijeniti savremene teoretske opservacije i analitičko–metodološki principi, s kojima odgovarajuće nauke u ovim tematskim usmjerenjima danas operiraju.

U generalnom pristupu projektnom zadatku, izraženom u ovako projiciranoj tematici, ukazuje se na osnovne razvojne pretpostavke od kojih bi trebalo poći u njenom istraživanju, kao i na ciljeve koje bi njegovom realizacijom trebalo postići. Pri tome se kod prvoga ukazuje na osnovne momente dostignutog nivoa razvoja, na probleme koji se sa njim u sadašnjem trenutku kumuliraju, kao i na osnovne pravce u kojima bi se on ubuduće morao kretati, a kod drugoga na potrebu i cilj, kako se kaže, "pouzdane identifikacije tokova u materijalnoj i intelektualnoj proizvodnji" i "poželjnih rezultata do kojih se dolazi u sveukupnim odnosima koji se uspostavljaju između ... činilaca u procesima ove proizvodnje". Ovaj opšti cilj se zatim razvija u niz posebnih ciljeva istraživanja, kojima se obuhvata "identifikacija razvojnih osobina" i "osnovnih generičkih polova razvoja" Republike, ekonomska valorizacija faktora razvoja i utvrđivanje "takve strategije upravljanja sveukupnim razvojem ... koji će korespondirati realizaciji opšteg i posebnih ciljeva ... istraživanja".

Pojedinačni ciljevi istraživanja treba da ukažu, u najkraćem, na sljedeće momente: na puteve smanjivanja razlika u nivou razvijenosti, na uslove dinamičnog i stabilnog razvoja, na okvire optimalnog uključivanja u jugoslovensku i međunarodnu podjelu rada, na strukturne transformacije, na pravce i mogućnosti pune zaposlenosti stanovništva, na pretpostavke i mogućnosti povećanja produktivnosti rada, životnog standarda, konkurentske sposobnosti, odnose u izvozno-uvoznim tokovima, u raspodjeli nacionalnog dohotka, eleminisanje teritorijalnih razlika u nivou razvijenosti, na valorizaciju faktora razvoja, posebno intelektualnih i kreativnih potencijala realiziranih u naučno-tehnološkom progresu i na puteve uključivanja društvenih djelatnosti u razvojne tokove društva.

Sve ovo, kako se to u naslovu prve tematske oblasti naznačava, trebalo bi da se svede u okvir određene "filozofije" i "strategije razvoja".

Šta bi se o ovako postavljenom istraživačkom projektu moglo reći i koje bismo mu osnovne kritičke opaske mogli uputiti?

Ako podemo od osnovne tematske obuhvatnosti i kompozicije projekta, onako kako je gore prikazana, mogli bismo reći da su njim obuhvaćeni i dovedeni u odgovarajući red svi osnovni elementi koji se sa jednom ovakvom temom, kao što je njegova, u njihovoj osnovnoj teoretskoj postavi podrazumijevaju i nameću. S te strane, u ovom njegovom generalnom pristupu i okviru, on može biti podržan i dobiti preporuke da se pri-

hvati. Tu podršku može da dobije posebno ako se posmatra u svojim fragmentarnim tematskim odjeljcima obuhvaćenim specijalnostima i aparaturom pojedinih naučnih disciplina, na osnovu kojih se iskazuju i u svojim projekcijama prezentiraju.

Međutim, ako pođemo dalje i dublje od ovoga što nam ovaj njegov osnovni okvir pokazuje, vidjećemo da nam se u njemu otkriva dosta nedostataka koji bi mogli uputiti na zaključak da bi uporedo s njegovim generalnim prihvatanjem trebalo otvoriti i prostore i dati mogućnosti da se ovi nedostaci otklone, a to ujedno znači da se on u naučnom pogledu, onako kako bi to bilo neophodno, u potpunosti i do kraja dotjera.

Iz ovoga ugla, dali bismo nekoliko kritičkih napomena kojima bismo ukazali na neke od tih njegovih nedostataka, naravno, onako kako ih mi u ovom projektu vidimo.

Moramo i ovdje, kao i jednom drugom sličnom prilikom, poći od njegovog naslova, u stvari, od nedoumica koje bi mogao da izazove i koje je, kako izgleda, već pomalo i izazvao. Pitanje je jednostavno u tome koliko se on ovom svojom formulacijom, koja je po svome osnovnom značenju nesporno jasna, konkretno odnosi na razvojni okvir Bosne i Hercegovine, a koliko upućuje na generalne studije i istraživanja. Po nizu drugih posredujućih okolnosti u kojima je on definisan i koje bi trebalo da podrazumijevaju ono na što se konkretno odnosi, mogao bi se zaobilazno izvesti zaključak da on u sebe uključuje, prije svega, ovaj konkretni razvojni okvir. Međutim, ako je to zaista tako, onda bi s gledišta discipline naučnog izražavanja u njemu to trebalo i navesti.

Da su tu bile moguće neke zabune, kazuje nam već i ono na što u ovom pogledu nailazimo u okviru prvog tematskog područja. To područje, odnosno tematska oblast, stavlja se pod naslov: "Filozofija i elementi strategije razvoja". Gdje je tu Bosna i Hercegovina kao motiv, kao paradigma, kao poligon razvoja? Ako je taj prostor ili društvo toga prostora glavni okvir posmatranog i projiciranog razvoja, kako ga, na neki pristupni način, u koordinatama i "filozofije" i "strategije", nema na toj polaznoj poziciji? Ili, ako se tu radi o nekom dugom zaletištu za druga poglavlja u kojima će se i te kako jasno vidjeti da je u pitanju konkretni razvojni okvir Bosne i Hercegovine, zašto se to onda na tako dugom zaletištu, i ne nagovještava?

Mi ovu manjkavost u naslovu projekta smatramo njegovim ozbiljnim propustom, koji već na prvom koraku može da unese zabunu.

Drugo, ako se već pominje riječ "filozofija", u ovom slučaju "filozofija razvoja", pitamo se u kome se smislu tom riječi koristi? Da li u nekom uslovnom i prenosnom smislu ili u autentičnom značenju filozofije i primjene toga njenog značenja u ovom konkretnom slučaju? Ako je riječ o prvom slučaju, onda mislimo da bi termin "koncepcija" za ovu priliku bio mnogo primjereniji nego termin "filozofija". Uostalom, on je i u terminologiji problematike i projiciranja razvoja već odavno odomaćen i u svom sasvim određenom značenju prihvaćen. Ako je, pak, riječ o drugom slučaju, koji nas upućuje na autentično značenje filozofije i njenih oblasti, onda mislimo da bi nam se oni koji su u ovom projektu stali iza toga izraza morali predstaviti sa onim referencama koje bi nam pokazale njihovu punu meritornost kretanja u njoj. Naš utisak je, međutim, da se u slučaju ovoga projekta olako i bez potrebnog referalnog pokrića pribjeglo ovom izrazu. To nas je i navelo da i na taj momenat ovdje ukažemo.

Projektu, inače, nedostaje jedna njegova generalna hipoteza, a time i njegova vodeća ideja koja bi bila prepoznatljiva u svim njegovim tematskim oblastima i naučnim programima i ujedno ideja kojoj bi bila podređena sva istraživanja u njemu. Ta hipoteza bi bila postavljena na klasičan način. U njoj bi se skicirala hipotetična stopa rasta, projicirale osnovne strukturne transformacije, valorizirali i projicirali osnovni faktori razvoja, sve to posmatrano u jugoslovenskom integritetu i međunarodnom okruženju, u datom okviru osnovnih odnosa u društvu i, naravno, polazeći od dostignutih saznanja i

nivoa ekonomskog i opšteg društvenog razvoja. Pri tome bi, naravno, trebalo da se uspostavi veza sa dosadašnjim istraživanjima i njihovim dometima u tematskom okviru u kome se projekt kreće.

U nedostatku toga, projekt po svojim pristupima pojedinim tematskim oblastima, po struktuiranju tematike naučnih programa unutar njih, kao i obrazloženjima i šematizaciji njihove sadržine, u ovom pogledu djeluje prilično dezorkestrirano. Na primjer, u njemu nemamo nekog baznog teoretski konzistentnog uvoda u komponentu samoupravljanja kao jednu bitnu razvojnu komponentu. Ono što se o tome govori u tematskim oblastima koje se odnose na "kibernetizaciju samoupravljanja" ne može biti nikakva zamjena za to. Ili, ako u početnim tematskim oblastima imamo generalni pogled na strukturne transformacije u razvoju, ne vidi se kako se on docnije povezuje sa tematskim oblastima u kojima se govori sasvim konkretno o ekonomskim strukturama u privrednom razvoju Bosne i Hercegovine. Ovakvih primjera od jedne do druge tematske oblasti i strukture njihovih naučnih programa, moglo bi se svakako pomenuti i više Međutim, dovoljno je pomenuti bar i ove da bi se ukazalo na osnovni problem.

Kako je svoju ulogu u ovom pogledu shvatio Redakcioni kolegij projekta? Koliko je svoju ulogu shvatio više kao intelektualno-redakcionu, a koliko kao pretežno koordinatorsko-organizacionu, to je takođe bitno pitanje. Ma kako je shvatio i ma koju mu ulogu drugi namijenili, on ne može izbjeći punu intelektualnu odnosno naučnu odgovornost u pogledu nužnosti dostizanja maksimalnih teoretskih kriterija u relaciji klasičnih i savremenih baznih teorija društvenog i ekonomskog razvoja. Da li je ovaj dokraja svjestan ovih svojih odgovornosti, da li se dovoljno pripremio da ih u jednom ovakvom projektu s punom naučnom komptencijom ponese, da li se u tom pogledu najpotpunije konstituisao, to njemu i nosiocu projekta ostavljamo da bez ikakvih kompleksa i osjetljivosti još razmisli. Ali, da sve šanse u tom pogledu nisu iskorišćene, u to nikako ne sumnjamo. Naročito mislimo da bi bilo uputno da u taj kolegij, bar u nekom širem sastavu, uđu svi nosioci tematskih oblasti, da se u njemu pojača udio teoretičara razvoja sa najšireg jugoslovenskog područja, kao i da rad i koordinacija u njemu budu više intelektualne nego organizaciono-menadžerske prirode. Tek pod tim uslovima mislimo da bi on mogao da odigra svoju pravu naučnu ulogu i da pomenute nedostatke projekta svede na krajnji minimu.

Sa ovim napomenama mislimo da bismo mogli i zaključiti ovaj naš uvodni prilog u naše kritičko razmatranje projekta, čijem usvajanju, u njegovom osnovnom okviru, uz svu oštrinu naših kritičkih opaski, kao i uz naše preporuke koje smo zajedno sa njima iznijeli, pružamo našu nedvojbenu podršku.

Akademik Stjepan LOVRENOVIĆ

PRIMJEDBE NA IZVEDBENI PROJEKAT DRUŠTVENOG CILJA III

Projekat naučnoistraživačkog rada DC III tijesno je vezan za projekat naučnoistraživačkog rada DC II. Moglo bi se tvrditi da istraživanja predvidjena u DC III (privredni razvoj) treba da polaze od rezultata dobivenih istraživanjima u DC II (privredni sistem). Na žalost, tako nije! To proizlazi već i iz same činjenice da istraživanja u jednom i u drugom projektu treba da se odvijaju istovremeno, a okončanje cijeloga posla i formuliranje konačnih rezultata programirano je u oba projekta na pet godina.

Ostavljajući po strani gornju konstataciju, koja, htjeli mi to ili ne, baca izvjesnu neželjenu sjenku u najmanju ruku na neke konačne rezultate istraživačkog poduhvata DC III, može se ipak tvrditi da oba ova projekta uzeta zajedno predstavljaju do sada u našoj republici nepoznato a vrlo ozbiljno sveobuhvatno unošenje u ekonomsku problematiku zemlje.

Ozbiljnost ovoga posla, između ostaloga, ogleda se i u uključivanju u njega oko 500 naučnih radnika u izradi 18 studija za izuzetno značajne tematske oblasti, te oko 80 monografija užih naučnih programa.

Vodeći računa o toj ozbiljnosti, i moje niže navedene primjedbe sračunate su na to da se ovaj projekat - a slično tome, na određen način, i projekat DC II - što potpunije kompletira, odnosno da se razvojna politika zemlje nasloni na što stabilniji privredni sistem i na privredu iz koje će biti odstranjene najevidentnije slabosti koje su je do sada sputavale. Bez toga, čini mi se, projiciranje budućeg privrednog razvitka zemlje ličilo bi na podizanje građevine na pijesku.

Ovakav tok razmišljanja proizašao je iz pažljivog razmatranja tematskih oblasti (19) i naučnih programa (65) formuliranih u projektu, kojom prilikom mi je palo u oči odsustvo iz njega cijelog niza ekonomskih problema koji su najčešće, u većoj ili manjoj mjeri, generatori kriznog stanja domaće privrede, odnosno kočnica njenog razvitka. Zbog toga ih je trebalo, ovako ili onako, naznačiti u odgovarajućim naučnim programima: da se zna da će biti predmet razmatranja, otklanjanja i sl.

Problemi o kojima je riječ općenito su poznati, pa je dovoljno samo ih naznačiti. To su, naročito:

- zaduženost u zemlji i prema inostranstvu,
- prikrivena zaposlenost i nezaposlenost,
- nedovoljan efektivan rad u preduzećima,
- fiktivna bolovanja ljudi u radnom odnosu,
- nisko iskorišćavanje proizvodnih kapaciteta,
- niska produktivnost rada,
- promašena investiciona ulaganja.

Uspješno rješavanje ovih i ostalih njima sličnih problema stvorilo bi ekonomski povoljnu društvenu klimu za kontinuirani razvoj privrede. Pogotovo bi prilike krenule nabolje kada bi se paralelno s time, odgovarajućom aktivnošću svih društvenih snaga, zaustavila kriza morala u društvu, koja je uzela takvog maha da se i u oblasti privrede pojavljuje kao kočnica njenog uspješnog poslovanja i napretka.

Ovim uopćeno izraženim primjedbama dodao bih i neke nešto konkretnije uz pojedine tematske oblasti. To su:

1. Tematska oblast VIII: ...Tercijarne djelatnosti: Trgovina. – Zbog svoje izvanredne važnosti za proizvodnju i za društvo uopće, smatram da trgovinu treba tretirati kao posebnu oblast privrede, a ne kao tercijarne djelatnosti, kako je to učinjeno u projektu. Drukčije rečeno, treba joj posvetiti posebnu tematsku oblast. S tim u vezi toj oblasti treba priključiti naučni program C (str.137): Mogućnost razvoja maloprodajnih usluga (tematska oblast IX). U protivnom, trgovina na malo obrađivala bi se dva puta, u dvije tematske oblasti (str. 128. i 137).

Kada je riječ o trgovini, bilo bi neophodno naglasiti potrebu iznalaženja mogućnosti i mjera za uklanjanje špekulantskog načina poslovanja u njoj, kome pogoduje postojeće krizno stanje u zemlji.

2. Tematska oblast VIII: ...Tercijarne djelatnosti: Zanatstvo. – Udvostručava se proučavanje uslužnog zanatstva na str. 129. i 134. (tematska oblast IX), te kućne radinosti i domaće radinosti na str. 129. i 134. Treba, dakle, objediniti zanatstvo kao dio tercijarnih djelatnosti i male privrede.

3. Tematska oblast X: Uključivanje BiH u jugoslovensku i svjetsku podjelu rada. – Proučavanje tematike naučnog programa "F" str. 85. (tematska oblast IV) treba koordinirati s tematikom tematske oblasti X (str. 140–148).

Skrenuo bih pažnju u vezi s tematskom oblasti X:

– da je problem organiziranosti i kadrova u spoljnoj trgovini krajnje šturo spomenut (str.145). A to je izvanredno važan problem, bilo da se posmatra organiziranost u zemlji bilo u inostranstvu (neefikasna predstavništva). Slično važi i za kadrove;

– da se u naučnim programima uopće ne spominje zaduženost zemlje, koja se odražava negativno na njen platni bilans i na život u zemlji uopće;

– da u naučnim programima nema nikakve najave razmatranja devizne politike, a to je ključno pitanje za poslovanje spoljnotrgovinskih organizacija.

4. Tematska oblast VII: Razvoj kompleksa poljoprivrede. – Mislim da bi se u projektu trebalo podrobnije pozabaviti problematikom poljoprivrede, s obzirom da se bez njenog snažnog razvitka ne može ozbiljno govoriti o stabilizaciji privrede uopće. Ovako ona u ovom projektu ostaje u sjeni projektiranog razvitka industrije. Čak i maloj privredi dato je više prostora u projektu nego poljoprivredi! Zatim,u okviru ove tematske oblasti trebalo bi uključiti problematiku koja je u projektu predviđena da se obrađuje u drugim tematskim oblastima, kao što je:

– str.79: Specifičnosti i korišćenje agroindustrijskog potencijala (tematska oblast IV);

– str.109: Prehrambena industrija (tematska oblast VI);

– str.137: Razvijanje sistema malih farmi u brdsko-planinskom području BiH (tematska oblast IX)..

5. Tematska oblast XIII: Stanovništvo i zaposlenost. – U naučnom programu "B": Zaposlenost i zapošljavanje (str.186-191) uzalud sam u mnoštvu naznačenih tema tražio problem prikrivene zaposlenosti u našoj zemlji! S obzirom da se bez uspješnog rješenja ovog problema ne može ozbiljno ni govoriti o unapređenju produktivnosti rada u našoj zemlji, očevidno je da ovaj nedostatak treba ukloniti.

6. Tematska oblast I: Filozofija i elementi strategije razvoja (str. 17–44). – Usprkos uloženom trudu, ostalo mi je sasvim nejasno šta se u naučnim programima ove tematske oblasti podrazumijeva pod pojmovima "filozofija razvoja", "filozofija stvaranja, raspodjele i upotrebe nacionalnog dohotka" i sl. Pogotovo sam ostao zbunjen kada sam u sintetskoj studiji ove tematske oblasti naišao na temu "Ka novoj razvojnoj filozofiji" (str.42), koja će se u njoj obrađivati. U naučnim programima ove tematske oblasti nema nikakve najave o filozofskom tretiranju ekonomske problematike, a pogotovo teza o postojanju nekakve stare razvojne filozofije u domaćoj ekonomiji koju bi zamijenila nova razvojna filozofija proizašla realizacijom ovog projekta. Nakon svega toga, nameće se zaključak da je atribut "filozofski" u konkretnom slučaju u stvari deklarativne, odnosno dekorativne prirode, pa kao takav i sasvim suvišan.

Na koncu, mišljenja sam da bi i prognoziščka ocjena vrijednosti rezultata istraživanja u ovoj tematskoj oblasti trebalo da bude znatno odmjerenija i suzdržanija, slično kao što je to učinjeno kod drugih tematskih oblasti. Ovo tim prije što ovaj posao nije zapravo još ni otpočeo, a pred njegovom uspješnom realizacijom stoje velike i brojne prepreke i teškoće koje tek treba savladati.

ANU BiH АНУ БиХ

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

DISKUSIJA

ANU
ВіН
АНУ
БиХ

Dr Branislav DERIĆ

Zahvaljujem na pozivu da učestvujem u ovom kolokviju Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, čiji je predmet rasprave o projektu Društvenog cilja III. Zbog kratkog vremena koje sam imao za upoznavanje sa materijalom i budući da se radi o vrlo složenoj materiji koja je u njemu obrađena, izlaganje neće biti sasvim konzistentno. Pokušaću, međutim, da istaknem neke bitne momente, sugestije i eventualne zaključke.

Materijal koji mi je dostavljen i sa kojim sam se upoznao ima odlike dobro i korektno obrađenog istraživačkog poduhvata koji treba da se realizuje do kraja tekuće decenije. Kao takav, on zaslužuje pohvalu, tim pre što se radi stručno-naučnom pristupu istraživanju složene i kontroverzne razvojne materije i problematike, što i te kako valja ceniti. Naime, predviđeni postupak, način i posebno organizacioni sistem budućih istraživanja usmereni su na suštinske i ključne aspekte i probleme razvoja Bosne i Hercegovine, a to je bitna karakteristika ponuđenog projekta. Prezentirani i razradjeni postupak istraživanja ima de facto karakter jasno utvrđenog metodološkog uputstva o tome šta će se i kako istraživati i kakvi se rezultati mogu očekivati. Pored toga, kvalitet postupka je i u dobroj sadržinskoj obuhvatnosti materije razvoja, koja je razuđena i konfliktna, iz čega i sledi napomena da nije konzistentna, što se i moglo očekivati.

Sledeći momenat koji je dosta relevantan za razmatranje ovog projekta odnosi se na nužnost njegovog povezivanja sa prethodno razmatranim projektom Društvenog cilja II, a koji se odnosi na razvoj privrednog sistema. Na žalost sa tim projektom nisam upoznat, pa nisam u stanju da iznesem svoje mišljenje o njihovom međusobnom odnosu. Međutim, smatram da moraju biti tesno povezani i uslovljeni, budući da tretiraju dva nerazlučivo vezana razvojna kompleksa – razvoj proizvodnih snaga i razvoj proizvodnih odnosa, tj. konkretni oblik načina proizvodnje. Ovo ističem i iz razloga što naša praksa, pa i ekonomska teorija, odnosu i dinamici razvoja proizvodnih snaga i proizvodnih odnosta nije dosledno posvetila pažnju. Realnost ukazuje na ne uvek opravdanu dominaciju i nadmoć proizvodnih odnosa nad proizvodnim snagama. Ta dominacija stekla je u praksi i obeležja stihijnosti, čemu sa svoje strane doprinosi i prenaglašeno normativno regulisanje proizvodnih odnosa, a da pri tome nisu sagledane bar ključne posledice po razvoj proizvodnih snaga. Činjeničko stanje je da proizvodne snage u celini zaostaju, kvantitativno, a naročito kvalitativno, utičući na nestabilnost i produbljivanje ekonomske krize sa kojom se suočavamo.Evidentno je da se kompleksi razvoja proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa moraju istraživati jedinstveno, a ni u kom slučaju izdvojeno. Otuda je i sugestija da se dva pomenuta projekta tokom istraživanja međusobno povežu i koordiniraju. Time će se postići nesumnjive prednosti pri utvrđivanju koncepcijskih rešenja jedinstvenog razvoja i proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa, a samo istraživanje učiniti svrsishodnijim i plodonosnijim.

Koliko mi je poznato, u Jugoslaviji se na nivoima republika i pokrajina rade istovremeno slični projekti istraživanja budućeg razvoja, a izrađeni su i odgovarajući planovi u republičkim zajednicama nauke. Sa stanovižta Jugoslavije kao celine i republika i

pokrajina kao sastavnih delova, bilo bi izuzetno korisno da se obezbedi mogućnost koordinacije projekata istraživanja, posebno onih koji se odnose na utvrđivanje koncepcija i strategija razvoja. Koordinacijom istraživanja stekla bi se ne samo neophodna zajednička saznanja i opredeljenja kao svojevrsna polazna osnova opšteg značaja nego bi se mogli realnije utvrditi strateški pravci razvoja Jugoslavije i svake republike i pokrajine, respektujući njihove razvojne potencijale i specifičnosti. To bi, pored ostalog, omogućilo i dragocenu razmenu istraživačkih iskustava i stvaranja konzistentnije metodologije istraživanja. Napomenuo bih da se u SR Srbiji rade slični, gotovo identični projekti, pa ne vidim nikakvih razloga i prepreka da se ustanovi koordinacija i zajedničko praćenje realizacije projekata, što može biti od opšte koristi. Međusobna saradnja i povezivanje projekata moglo bi se ostvariti preko republičkih i pokrajinskih zajednica nauke, koje su, inače, nosioci ovih istraživanja.

Projekat, onako kako je zamišljen, pruža niz prednosti budući da omogućuje sagledavanje svih relevantnih komponenata razvoja. Međutim, ostaje potreba da one vremenom budu jasnije, pre svega, koncepcijski definisane i međusobno usklađene, a to i jeste jedan od ciljeva istraživačkog rada. U dosadašnjim istraživanjima, i pored nastojanja, nismo uspeli da ovladamo sa svim komponentama i da ih adekvatno valorizujemo pa je i izostala mogućnost da se dođe do jedinstvene i konzistentne koncepcije i strategije razvoja na svim nivoima, počev od saveznog. Prilika je da se putem predviđenih istraživanja, uključujući i ovaj projekat, učini korak napred i da se dođe do koncepcijskih rešenja koja će imati i opštu praktičnu upotrebu i postojanost. Međutim, to nije nimalo lako ostvariti zbog same složenosti izabranih tema istraživanja, a njihov broj nije toliko mali.

Mišljenja sam da bi za uspešnije istraživanje bilo neophodno da se prethodno izradi svojevrsna zajednička osnova i okvir koji bi predstavljali polazna uputstva za rad svih uključenih i angažovanih istraživača. To, naravno, podrazumeva i prethodno stvaranje zajedničke baze informacija, koja bi se vremenom, zavisno od potreba istraživanja, dopunjavala novim, i to proverenim, podacima i informacijama. Ovo napominjem stoga što je teško dobro organizovati rad na jednom složenom projektu kao što je ovaj. Stečena iskustva upravo ukazuju da je teško raditi u uslovima kada u izradi projekta učestvuje veliki broj institucija različitog profila i orijentacije. Izrada zajedničke osnove i informacione baze predstavljala bi, istina poseban napor, ali bi u svakom slučaju doprinela koordiniranijem radu i sticanju daleko povoljnijih uslova u pogledu rezultata istraživanja.

Krupan problem koji očekuje organizatore i celokupan istraživački tim odnosi se na stvaranje jedne sintetičke slike pretočene u viziju budućnosti. Praksa naučnoistraživačkog rada ukazuje na činjenicu da je daleko lakše, pa time i studioznije, izvršiti analizu, npr, dosadašnjeg razvoja, pa i interaktivno delovanje pojedinih faktora ili aspekata razvoja. Međutim, iz analize izvući sintezu nije bašlako. Ona je utoliko teža ukoliko se odnosi na dalju perspektivu jer je teško eliminisati elemenat neizvesnosti i još nepredvidivih pojava i fenomena koji će se u budućnosti sa sigurnošću desiti. Zbog toga je kod pokušaja da se da sinteza neophodno dobro proveriti analizu i rezultate koji su dobijeni ili saznanja koja su stečena. Drugim rečima, ukoliko se izvrši dobra analiza utoliko je veća mogućnost da će se doći do neke sintetičke slike budućnosti, ali se ona mora posmatrati uslovno i stalno povezivati novim saznanjima.

Osvrnuo bih se i na jedno istraživačko područje koje je ovim dokumentom pokrenuto, a to je filozofija razvoja kao deo opšte naučne misli. Potpuno sam ubeđen da je takvo istraživanje opravdano, a pretpostavljam da će vremenom biti i neophodno, pa i izazovno s obzirom na dileme koje pred društvo postavlja eruptivan tehnički progres. U tom smislu čini mi se opravdanim ukupnu filozofiju života obogatiti i filozofijom razvoja koja će imati ekonomsku teoriju i praksu kao polaznu osnovu. U svetlu toga je

i pitanje odnosa dva srodna a često i bez razloga medusobno supstituisana i zamenljiva pojma rasta i razvoja. Suštinski oni predstavljaju različite procese više u kvalitativnom smislu, ali se ni rast ne može svesti samo na neke kvantitativne veličine i relacije. Čim operišemo sa vrednostima i relacijama duboko zalazimo u područje kvalitativnih razmišljanja. Ipak, u svemu tome razvoj je kao kompleksniji i složeniji pojam bitniji od rasta. I to je jedan od razloga što podržavam da jedna od tema istraživanja bude filozofija razvoja.

Tokom istraživanja, pa i prezentacije ostvarenih rezultata, biće ponavljanja, ali više u smislu proveravanja, što se, logično, ne sme, a ne bi ni trebalo izbegavati. Istraživanje, koje je u društvenim naukama elastičnije nego u prirodnim, mora računati sa izvesnim ponavljanjima, mada se u tome skriva opasnost da se ono pretvori u suprotnost i tautološko izvodenje istih zaključaka. Neki elementi su polivalentnog delovanja, pa se o njima mogu formirati bliska ali i nepodudarna mišljenja, što nije za odbacivanje, tim pre što istraživanja pretpostavljaju zajednički fundus znanja, zajednički predmet istraživanja i zajednički utvrđeni cilj. Ono što može stvarati odredjenu konfuziju, to je u domenu metodologije istraživanja, koja u principu mora imati neke zajedničke polazne stavove ili, pak, hipoteze koje valja tokom vremena proveravati. Za ovako veliki istraživački poduhvat pitanje metodologije postaje osnovno i ono bi trebalo da bude blagovremeno raščišćeno, naročito u pogledu korišćenja raznih metoda kvantitativne prirode koje su se u makroekonomskim istraživanjima pokazale mnogo slabijim nego u mikroekonomiji. Pretpostavljam da sam utrošio dosta vremena za ovo izlaganje, ali ću još jednom iskoristiti priliku da vam se zahvalim na pozivu, uz konstataciju da je organizovanje ovakvih kolokvija, posebno za one koji se bave istraživanjima društvenih nauka, izuzetno korisno.

ANU BiH АНУ БиХ

Dr Stjepan ZDUNIĆ

1. Predloženi projektni zadatak predstavlja, nesumnjivo, dobru osnovicu za okupljanje i usmjeravanje znanstvenoistraživačkih napora s ciljem sagledavanja razvojnih perspektiva i ograničenja u dužem vremenskom razdoblju, kako za SR Bosnu i Hercegovinu tako i za Jugoslaviju u cjelini. U tom pogledu predloženi izvedbeni projekt svakako treba podržati, osobito sa gledišta razvijanja pristupa, metoda i organizacije istraživačkog rada u našim uvjetima. Posebno treba cijeniti iskazanu volju i uloženi trud organizatora, redaktora i autora, koji su znalački i stručno oblikovali predloženu studiju o istraživačkom projektnom zadatku.

2. Po svojoj strukturi, studija o projektnom zadatku obuhvaća sve relevantne faktore i aspekte dugoročnog razvoja: ciljeve i koncepciju društveno–ekonomskog razvoja, formiranje i upotrebu akumulacije, raspodjelu i namjensku upotrebu društvenog proizvoda, valorizaciju raspoloživih prirodnih izvora, tehnološki napredak kao faktor razvoja, stanovništvo i radnu snagu u društveno–ekonomskom razvoju i tome slično. Posebno mjesto zauzimaju pitanja upravljanja razvojem s informacijskim sistemima. Regionalnim aspektima razvoja s razvijanjem posebnih modelskih pristupa iz oblasti operacijskih istraživanja dato je naglašeno mjesto.

Vrlo detaljno su zacrtana istraživanja privredne strukture, tj. po privrednim djelatnostima i granama. Ekološki aspekti razvoja su primjereno postavljeni.

3. Po svojem pristupu, zacrtano istraživanje je interdisciplinarnog karaktera, što implicira kompleksnu strukturu sadržaja, načina izvođenja, te primjene metodoloških postupaka i informacijskih podloga. To će izazvati stanovite probleme prilikom izrade svodne studije, posebno u pogledu dostizanja zadovoljavajućeg stupnja konzistentnosti na razini globalnih sagledavanja. S tim u vezi valja detaljnije odrediti karakter samog projekta, i to u pogledu njegovog krajnjeg cilja. Naime, ako je krajnji cilj istraživanja stvaranje konzistentne podloge za utvrđivanje temeljnih društvenih opredjeljenja u strategiji dugoročnog razvoja (dugoročni društveni planovi razvoja, npr.), onda su zahtjevi u pogledu rezultata istraživanja operativnijeg karaktera. To bi značilo da projekt ima primijenjen karakter s ciljem *korištenja* već postignutih rezultata u oblasti tzv. dugoročnih i fundamentalnih istraživanja.

Ukoliko je, pak, predloženi projektni zadatak fundamentalnog, odnosno dugoročnog karaktera, utoliko je obaveza primjene i korištenja rezultata više načelna. Postavljanje jednog ili drugog cilja ovisi, između ostalog, o razini razvijenosti istraživačkog rada u pojedinim područjima, koja projektni zadatak sadrži obje vrste istraživanja. Zbog toga bih sugerirao da se predviđeni rezultati postave ovisno o karakteru i razvijenosti istraživačkog rada na pojedinim područjima (primijenjeni karakter, fundamentalni i sl.), kako bi se *očekivanja* držala u realnim okvirima.

4. S obzirom da je upravljačkim mehanizmima posvećen dobar dio projektnog zadatka, trebalo bi, eventualno, razmisliti o načinu povezivanja tih mehanizama na razini velikih privrednih organizacija, industrijskih kompleksa ili, pak, regija sa globalnom razinom.

Pri tome ne mislim na "modelsko" povezivanje u smislu kompleksnog matematičkog modela koji bi bio sveobuhvatan. Važan je tu *karakter rezultata,* koji se dobije na različitim razinama privredne strukture (mikrorazina, makrorazina), odnosno konzistentnost kriterija s obzirom na pristupne razlike. Pri tom valja imati na umu da su sa makroekonomskog gledišta upravljački mehanizmi, načelno gledano, tržište, plan te financijski i bankarski mehanizam. Zbog toga bi bilo dobro da se predvidi primjena makroekonomskog simulacijskog modela rasta koji bi imao funkciju uspostavljanja konzistentnosti u terminima uobičajenih makroekonomskih kategorija pojedinih elemenata privredne strukture sa globalom Republike, odnosno Jugoslavije u cjelini. Elementi takve analize u projektnom zadatku već postoje, pa to neće predstavljati problem da se, u fazi izvedbe projekta, ovi elementi na adekvatan način povežu u modelsku makroekonomsku cjelinu putem koje se mogu ispitivati alternativni razvojni scenariji. Makar samo "intelektualna" povezanost i uvjetovanost rezultata takvih alternativnih scenarija razvoja na globalnoj razini sa rezultatima koji će se dobiti primjenom parcijanih modela na razini industrijskih kompleksa ili regija, može znatno povisiti efikasnost ukupnog istraživanja. Drugim riječima, primjena već i jednostavnijih globalnih simulacijskih modela koji sadrže strukturnu komponentu u projiciranju privrednog razvoja, može korisno poslužiti kao pomoćno sredstvo koordinacije u izvođenju cjelokupnog projektnog zadatka.

Dr Dragoljub STOJANOV

Uvažavajući sve ono što je pred nama, ja bih podsjetio na ono o čemu smo prošli put razgovarali. Teorijska pitanja ekonomskog razvoja i makroekonomska pitanja koja su ostala nejasna u prošlom projektu, bitna su odrednica i ovog projekta.

Ovaj projekat treba pozdraviti, ali treba znati njegove ulazne odrednice. Primjer koji me opominje i u povodu ovog projekta jeste da sve polazi od teorijskih pozicija i to je ono što mi znamo. Npr., dobro je poznato da Japan ima najbolju ekonomsku politiku, a da je i kod njih faktor proizvodnje gotovo potpuno nemobilan, pa ipak se zna da je njihova privreda najefikasnija.

Samo ako ovaj momenat uzmemo u obzir, možemo dovesti u pitanje mnogo toga od čega polazimo u ovom projektu.

Dr Branko ĐERIĆ

Ja bih se zahvalio što sam pozvan na ovaj kolokvij i moram reći da mi je jako žao što nisam u mogućnosti da ostanem do kraja. Zaista je ovdje riječ o velikom poslu, o kompleksnoj materiji. Prilozi su sa raznih strana. To što je kompleksan, razumljivo je.

Smatram da je ovo jedan dobar materijal, dobar projekat, koji ima i svoje slabosti. Prvo što bih istakao je to da u ovom materijalu ima dosta dupliciranja, što znači da je otvoren problem organizacije i koordinacije. Možda su ta dupliciranja potrebna, upravo da bi se ukazalo na mogućnost razvojnog ambijenta.

Moje je mišljenje da realizacija ovog projekta dolazi u pravo vrijeme, u uslovima kada Jugoslavija ima sedam puta manju produktivnost rada od Sjedinjenih Američkih Država. Bez obzira na male slabosti projekta, mislim da je daleko bitnije da požurimo da se ovaj projekat realizuje.

Ovdje je otvoreno pitanje filozofije razvoja. Jedan takav program je izuzetno potreban: potrebna je nova kultura razvoja; potrebna je koncepcija između filozofije i strategije razvoja. Obrada jednog ovakvog programa bi doprinijela stabilizovanju teorije. Te stvari pomalo moramo situirati. Ja stojim na stanovištu da je takav program potreban.

Izostali su dijelovi koji se odnose na socijalnu dimenzaciju ekonomskog razovoja. I pitanje upravljanja, o kojem je već bilo riječi, slažem se, mora se pojačati. Naše upravljanje je više razvijanje upravljačkih akcija, a manje upravljačkih parametara.

Još jednom da kažem: podržavam ovaj izvedbeni projekat, dobro je došao.

Dr Fahrudin ŠEBIĆ

S obzirom da sam kao jedan od učesnika ovakvog razgovora povodom izvedbenog projekta DC II imao priliku da iznesem odredeni broj sugestija i zapažanja, u mojoj intervenciji u ovoj prilici izostaće mnoge od njih, posebno one načelnog karaktera, iako bi i ovim povodom u potpunosti mogle biti respektovane.

Ali, i pored toga, dvije napomene želimo već na samom početku posebno podvući. To je, na prvom mjestu, izraz naše pune podrške nastojanjima da se u ovoj sredini u vezi sa realizacijom ovih projekata izvrši organizovana koncentracija afirmisanih institucija i kadrova na proučavanju relevantnih područja i aspekata društveno-ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine. A odmah uz to i da izrazimo priznanje autorima ovog izvedbenog projekta na pozitivnom rezultatu koji su već u ovoj fazi rada postigli i time, u značajnoj mjeri, nagovijestili i uspješan ishod njegove konačne realizacije.

Uz sve ovo, ipak bismo željeli da iznesemo i nekoliko zapažanja i sugestija koje bi, eventualno, trebalo imati u vidu pri izradi finalne verzije ovog projekta.

Jedna od tih sugestija odnosila bi se na potrebu sagledavanja vremenske dimenzije nekih od predviđenih promjena u razvoju, organizaciji i upravljanju razvojem materijalne i intelektulane proizvodnje. Naime, mnogi od problema ovih proizvodnji koji se predviđenim promjenama žele otkloniti, nisu ni nastajali u društvenoj-ekonomskoj strukturi Bosne i Hercegovine u jednom kratkom roku, niti su po svom karakteru takvi da se u kratkom roku mogu sanirati. Zato nam se čini da bi bilo umjesno predviđati, u mnogim slučajevima, vremensku dinamiku tog njihovog saniranja kako bi se, ne gubeći iz vida krajnje ciljeve, mogla pratiti njihova postupna realizacija.

Sljedeća napomena odnosila bi se na realni okvir ostvarenja promjena predviđenih izvedbenim projektom. Taj realni okvir predstavlja dostignuti stepen razvijenosti proizvodnih snaga koji, kao što znamo, u našem slučaju predstavlja njihov, pri međunarodnim komparacijama, srednji stepen razvijenosti, pa su time, po našem mišljenju, i to na duži rok, bitno determinirane mogućnosti da se u nekim bitnim pitanjima ostvare željene promjene i rješenja. Dakle, te promjene i rješenja su, u prvom redu, stvar dostizanja viših stupnjeva razvijenosti, a to je, kao što znamo dugoročan proces koji zahtjeva velika ulaganja, znanje i napor. Iz ove pozicije potrebno je na nov način sagledavati i stvarne mogućnosti socijalističkog društva da realizuje one svoje vrijednosti koje mu daju smisao kao socijalističkom i uz to samoupravnom. Ovo je, možda, i prilika da se konačno pokušamo približiti određenijem formulisanju bar nekih zakonitosti razvoja socijalističkih društava u fazi njihove srednje ekonomske razvijenosti. Inače, bez jednog ovakvog sagledavanja i ovo istraživanje bi se pridružilo nizu dosadašnjih čiji su rezultati neupotrebljivi zbog neprimjerenosti mogućnostima i uslovima konkretnog društva.

Iz ove pozicije posmatrani, neki dijelovi izvedbenog projekta ostavljaju utisak samo školski korektno pripremljenih priloga kojima se ne može zamjeriti nepoznavanje svih dosadašnjih relevantnih istraživačkih rezultata, ali isto tako u njima smo našli malo tragova napora za pronicanjem u fenomene razvoja na nekim novim osnovama i sa novom inspiracijom iz pozicije uslova naše sredine. Na ovoj liniji je i zapažanje da su neki dijelovi izvedbenog projekta čak i pretjerano opterećeni rezultatima dosadašnjih istraživanja kao da se oni i u ovoj prilici žele svakako plasirati, dok se u nekim dijelovima projekta, bar u onoj formi kako nam je prezentirano, ne mogu ili bar ne u dovoljnoj mjeri prepoznati ili naći tragovi nekih ozbiljnih istraživačkih napora i rezultata postignutih u određenoj oblasti.

Konačno, možda treba skrenuti pažnju i na to da neki dijelovi projekta nisu u potpunosti međusobno usaglašeni, pa se dobija utisak dosta autonomnih cjelina različitih po mnogim svojim elementima. No, ovo zapažanje, kao i ono koje bi se odnosilo na potrebu još izrazitijeg naglašavanja interdisciplinarnog pristupa na za to potrebnim mjestima u projektu, čini nam se, može više biti rezultat okolnosti u kojima je projekt rađen nego eventualnog zaključka da su autori, čija nam je kompetentnost poznata i u koju vjerujemo, tako značajne aspekte mogli previdjeti.

Uz sve ovo dodajemo, kao zaključnu napomenu, da bi na mnogim dijelovima projekta mogla biti okupljena i brojnija i kompetentnija saradnička ekipa, čime bi se, svakako na prvom mjestu, obezbijedio veći naučni domet samog projekta, a uz to, u povodu njegove realizacije, nastavio pozitivan i evidentan proces razvijanja i sazrijevanja još šire kadrovske osnove ekonomskih istraživanja u našoj sredini.

Dr Radovan MILANOVIĆ

I

Saradnici koji su radili na pripremi ovog projekta uložili su značajan napor u cilju preciznog formulisanja predmeta i sadržaja istraživanja u skladu sa postavljenim društvenim ciljem. Izbor tematskih područja i pojedinih tema, kao i način formulisanja sadržaja istraživanja, iznad je mojih očekivanja. Pri izradi projekta, a posebno u realizaciji ovako kompleksnih istraživanja, treba imati u vidu da su oni vrlo pogodna forma za okupljanje velikog broja iskusnih istraživača iz Bosne i Hercegovine i Jugoslavije, ali istovremeno i šansa da se izvrši obuka mladih istraživača. Ovakvi projekti su velika šansa da se obrazovani i kreativni kadrovi stave u poziciju ne samo da sprovedu određena istraživanja već da u tim istraživanjima, na bazi novih spoznaja dođu i do drugačijih pristupa u pojedinim problemima u odnosu na naznake koje nalazimo u projektu. U tome je poseban značaj i vrijednost ovakvih istraživanja.

Bez obzira na moju podršku prezentiranom projektu, želio bih da učinim nekoliko napomena, koje nisu takve prirode da bi trebalo mijenjati pojedine dijelove projekta, već da ih istraživači imaju u vidu prilikom izvođenja istraživanja.

U projektu je definisan osnovni cilj i izvedeni ciljevi na način kako to autori vide. Bilo je riječi da projektu nedostaje generalna hipoteza koja bi imala i kvantitativnu dimenziju i koja bi se izvela iz projekcija uslova i faktora razvoja. Postavljanje takve hipoteze ne bi bilo preporučljivo ako su neizvjesni metodi upravljanja razvojem, kako sa nacionalnog tako i sa regionalnog stanovišta. Umjesto generalne hipoteze koja bi sadržavala ostvarivanje neke određene dinamike razvoja, mislim da je bolje postaviti hipotezu koja bi sadržavala ostvarivanje dinamičnog, stabilnog i efikasnog razvoja. Takva generalna hipoteza bi izbjegla kvantitativni determinizam i omogućila bi simulaciju uslova i faktora razvoja i različitih metoda upravljanja razvojem, što bi neminovno dovelo do alternativnih efekata razvoja. Takav pristup bi omogućavao različito kombinovanje politike razvoja, u zavisnosti od razvojnih tendencija, uslova i faktora razvoja i njihovog usmjeravanja, čija je kvantitativna dimenzija u velikoj mjeri stohastične prirode, posebno ako se teži dinamičnom razvoju sa otvorenim modelom privrede.

U diskusiji je bilo riječi i o vezi ovog projekta sa projektom DC II. Dobro je što ista institucija (Ekonomski institut) koordinira oba projekta pošto u nizu područja treba uspostaviti veze u istraživanjima i koristiti se rezultatima istraživanja u prvom projektu za potrebe drugog i obrnuto. Ta veza treba da se uspostavlja naročito u području upravljanja razvojem u cjelini, a posebno u područjima usmjeravanja uslova i faktora u cilju obezbjeđivanja dinamičnog i stabilnog razvoja.

Pored ovih sugestija, želio bih da ukažem i na neke nepreciznosti u formulaciji sadržaja istraživanja pojedinih tematskih oblasti.

U tematskoj oblasti VIII, koja se odnosi na tercijalne djelatnosti, smatram da je suviše široka klasifikacija tercijalnih djelatnosti. Bilo bi bolje ako bi se ove djelatnosti u

procesu izvođenja projekta grupisale u dvije skupine. Prvu skupinu bi trebalo da čine oblasti privrede koje su uslov razvoja i koje su po svojoj prirodi kapitalno intenzivne i gdje je alokativna i distributivna tržišna funkcija ograničena i društveno nepoželjna. To znači da su metodi upravljanja razvojem ovih sektora kao što su, npr., vodoprivreda, saobraćaj, drugačiji od metoda upravljanja tercijalnim djelatnostima, koje su kapitalno manje intenzivne i gdje tržište može vrlo uspješno da obavlja svoje funkcije (mala privreda, trgovina i sl.).

U tematskoj oblasti IX predmet istraživanja su akumulacija i investicije. Po svemu sudeći, osnovni je cilj da se utvrde dinamika izvora sredstava i mogući načini upotrebe. Međutim, formiranje akumulacije, a posebno njezina upotreba, usko je povezano sa ciljnom funkcijom privrednog subjekta i načina mobilnosti raspoloživih sredstava za investicije. Ovo područje je usko povezano sa fundamentalnim rješenjima u privrednom sistemu i stoga ono treba da nađe polazno ishodište u istraživanjima u okviru projekta DC II.

U tematskom području XIII istraživaće se problematika stanovništva i zaposlenost. Tematsko područje i teme su dobro formulisani, ali, po mom mišljenju, nedostaje regionalni aspekt demografskih promjena i s tim u vezi uticaj regionalnog razvoja na demografske promjene i zaposlenost.

I konačno, mislim da nije dovoljno razrađena sinteza cjelokupnih istraživanja, pa će rukovodioci projekta morati voditi računa o tome da je, pored parcijalnih sinteza u pojedinim tematskim područjima, neophodno izvršiti sintezu cjelokupnih istraživanja sa stanovišta globalnih i pracijalnih ciljeva, odnosno osnovne hipoteze.

Toliko o projektu DC III.

II

Pošto nisam imao priliku da odgovorim na klevete J.Bakalara u publikaciji koja je objavljena povodom rasprave na Naučno–stručnom kolokviju o izvedbenom projektu DC II (Naučne komunikacije ANUBiH II, Odbor za ekonomske nauke. Urednik akademik Hasan Hadžiomerović. – Sarajevo 1986, str. 45–47) jer nije izrečena prilikom rasprave, već je naknadno dopisana od strane autora, koristim se ovom prilikom da iznesem svoje mišljenje. Iznenađen sam ovakvim načinom komuniciranja i publikovanja diskusije. Istina, predsjedavajući Kolokvija (akademik H. Hadžiomerović) u završnoj riječi je istakao da svi učesnici Kolokvija mogu u redigovanoj i pisanoj diskusiji proširiti i produbiti svoje izlaganje. Međutim, J.Bakalar je to pravo iskoristio na jedan vrlo nekorektan i neubičajen način. Umjesto da svoje primjedbe i sugestije proširuje naučno–stručnim sadržajima, on je svojoj diskusiji dodao neistinite klevete na glavnog redaktora projekta, zamjenjujući tezu izrečenu na skupu sasvim novom, koja se u osnovi sastoji u tome da pristup istraživanju, organizacija, rukovođenje i izbor istraživačkog tima nije dobra, jer "glavni redaktor (rukovodilac redakcijskog kolegija) na izradi treba da bude pojedinac (misli na mene) čija je specijalnost marketing. Zašto? Vjerovatno zato što je radio na Stabilizacionom programu, po sličnim "aršinima", istovremeno kao ekspert za regionalni razvoj, antiinflacionu politiku, privredni sistem i strategiju razvoja, iako do tada *nijednim naučnim prilogom* (podvukao R.M.) nije dao do znanja jugoslovenskoj javnosti da se uopšte bavi tom problematikom. Ali, zahvaljujući nekim posebnim kriterijima i konstelaciji snaga koje su uticale na takav izbor, ispalo je da ova sredina ima jedino njega za takve vrhunske zadatke" (str.47). A zatim zaključuje na sljedeći način: "Problem je i širi. Ekonomska nauka u Republici je blokirana grupom pojedinaca (valjda misli na grupu – dodao R.M.) koja dominira ovom sferom društvene aktivnosti počev

od prijema u razne institucije, izbora u zvanja, odavanje raznih priznanja, angažovanje u raznim projektima do specijalizacije i odlazaka u inostranstvo. Osnovni kriterij je interes uz neke i druge čudnovate kriterije vazalsko-poltronskog sadržaja" (str.47).

Što se tiče primjedbi koje je iznio J.Bakalar u prvom dijelu diskusije, odgovorio sam na njih u svom prilogu koji je publikovan u istoj publikaciji (str.53–54). Odgovor se odnosi ne samo na primjedbe i sugestije J.Bakalara već i ostalih učesnika. Naravno, nisam komentarisao svaku primjedbu, jer sam istakao da će se one sugestije i primjedbe koje su konzistentne sa opštom tezom projekta uzeti u obzir prilikom izvođenja pojedinih tematskih oblasti i projekta u cjelini.

Prvo, smatram da je urednik navedene publikacije (akademik H.Hadžiomerović), kada je već odlučio da objavi i ovakve dodatne diskusije, morao upozoriti i mene da se u istoj publikaciji nađe i moj odgovor na navedene klevete.

Drugo, nemam namjeru da ovom prilikom prilažem svoju bibliografiju, koja je prisutnim poznata. Radove iz privrednog sistema i razvoja počeo sam publikovati od početka sedamdesetih godina, a publikovao sam veliki broj radova iz ove problematike u drugoj polovini sedamdesetih godina.

Treće, nije mi jasno na bazi čega J.Bakalar izvlači zaključke o tome da je ekonomska nauka monopolisana. Bar u tom području je teško, da ne kažem nemoguće, uspostaviti bilo kakav monopol. U Jugoslaviji ima obilje naučnih skupova, časopisa, javnih glasila, izdavačkih kuća u kojima i preko kojih svaki ekonomista može prezentirati svoje poglede i stavove.

Četvrto, netačne su i njegove ocjene o prijemu u razne institucije, izborima u zvanja, odavanjima priznanja, odlascima u inostranstvo i angažovanju u raznim projektima. Poznato je da se sve ove aktivnosti obavljaju javno, na bazi konkursa i komisijskih ocjena, uz sudjelovanje naučnih radnika Fakulteta i Instituta.

Peto, J.Bakalar osporava moju podobnost za rad na dijelovima predloženog projekta i zbog toga što predajem marketing. Marketing ima u svom sadržaju i izučavanje poslovnog okruženja (domaćeg i inostranog) i podloga je razvojne strategije privrednih subjekata i zbog toga za predmet proučavanja ima privredno-sistemske i razvojne makro i mikro komponente. (Pogledati knjigu: R. M i l a n o v i ć, *Osnove marketinga*, V izdanje, Svjetlost 1984. – glave I, II, IV, VIII, X, XI, XIV, XVIII i članke koji se bave makro i mikro sistemom marketinga.)

Po onome što je napisao o meni i kako je okarakterisao moje profesionalne sposobnosti, ja ih mogu tumačiti samo kao netrpeljivost, mržnju, zavist i sl. Ako su ovo razlozi, onda bih završio sa porukom J. Bakalaru da bi za njega i nauku bilo mnogo bolje ako bi svojim radom i rezultatima naučnoistraživačkog rada potvrdio svoj profesionalizam i time gradio svoj jugoslovenski i međunarodni ugled, umjesto da nečasno i neargumentovano obezvređuje pojedine naučne radnike i njihovo djelo.

Dr Slobodan MAKSIMOVIĆ

Propust u uređivanju publikacije sa tekstovima diskusija sa Kolokvija o projektu DC II neprijatno je iznenadio Ekonomski institut, posebno zbog toga što se radi o izdanju tako ugledne institucije kao što je Akademija nauka i umjetnosti, sa kojom Institut ima, a i dalje želi da razvija dobru i obostrano korisnu saradnju. Osjetljivost ovog propusta za Institut, redaktore i saradnike izvedbenog projekta DC II time je veća ako se

zna da ova publikacija ide u delegatsku strukturu odlučivanja SIZ–a nauke BiH i društvenu verifikaciju kroz komorski sistem, gdje zbog nepoznavanja stvarnog stanja i svih okolnosti oko izrade projekta DC II može doći i do pogrešnih stavova i zaključaka, a posebno do sticanja pogrešne slike i o Institutu i o njegovim saradnicima. Ovo prije svega zbog toga što dio duskusije dra Joze Bakalara štampan u publikaciji nije izgovoren na pomenutom skupu nego je dopisan u "autorizaciji" teksta, tako da nije postojala mogućnost da se na licu mjesta na nju reaguje i kritički razmotre izrečene tvrdnje. Taj dio diskusije dra J.Bakalara, neizgovoren na Kolokviju a naknadno dopisan i objavljen u publikaciji Akademije, potpuno je subjektivnog karaktera, neistinit i usmjeren na diskreditaciju i Instituta i redaktora projekta, pa i šireg kruga naučnih radnika koji aktivno rade na ekonomskim istraživanjima i doprinose razvoju ekonomske nauke u našoj sredini. Ekonomski institut kao istraživačka organizacija, a i njegovi saradnici ne osjećaju potrebu, niti žele da polemišu, na ovakav način, sa iznesenim optužbama dr J. Bakalara, jer su "kukavičije jaje" i lišene i jedne objektivne činjenice. Ali, i Institut i saradnici na izvedbenom projektu DC II izražavaju ogromno čuđenje sa kojih to naučnih, stručnih i moralnih kvalifikativa dr J.Bakalar daje ocjene o institucijama, pojedincima i stanju u ekonomskoj nauci u Bosni i Hercegovini. Po našim saznanjima, on ni jednog od ovih kvalifikativa nema.

U razgovoru sa akademikom Hadžiomerovićem dobili smo uvjeravanje da će se Akademija na adekvatan način ograditi od postupka dra J.Bakalara i na odgovarajući način obavijestiti korisnike pomenute publikacije o uredjivačkom propustu. Uvjereni smo da će se to uraditi blagovremeno, što obećava i današnji dogovor.

ANU BiH АНУ БиХ

Dr Slobodan MAKSIMOVIĆ

Mislim da smo ovim izdvedbenim projektom dobili sadržajan i kvalitetan pristup istraživanju problema privrednog i društvenog razvoja u složenoj situaciji unutrašnjeg i vanjskog okruženja. Zato bih se pridružio stavovima diskutanata koji su istakli ove osobine projekta. Naime, bez obzira na sve nepovoljne okolnosti u kojima je rađen, ovaj izvedbeni projekat je dobio takvu koncepcijsku osnovu i sadržaj koji garantuju ispravnu globalnu usmjerenost prema postavljenim istraživačkim ciljevima. Moram istaći da je izrada ovakvog studijskog projekta predstavljala složen i odgovoran zadatak za Ekonomski institut kao koordinatora i glavnog nosioca istraživanja, tim više što je paralelno rađen i drugi izvedbeni projekat DC II, što je sve iziskivalo napregnuto organizaciono, intelektualno i drugo angažovanje Instituta. U svemu tome koordinator je učinio značajne napore da u istraživanje uključi što veći broj kadrova sposobnih da obrađuju ovu složenu problematiku, i to ne samo individualno nego i institucionalno, angažovanjem velikog broja organizacija suizvođača projekta.

Sigurno je da ovako obiman i složen projekat ima i određenih nedostataka. Ponegdje se osjeća visoka tenzija, pa i konflikt želja i mogućnosti, što je izraz nastojanja da se ukupno istraživanje podigne na viši nivo, često i uz određene limitirajuće faktore. Ideja SIZ–a nauke je bila da se preko ovih projekata učine novi prodori u istraživanu problematiku, osposobi kadar i institucije za kvalitetan naučnoistraživački rad i njegovo podizanje na znatno viši nivo. S tim u vezi treba istaći i nove momente vezane za uključivanje u rad većeg broja suizvođača, medju kojima su i neke još nedovoljno razvijene institucije. Ideja je bila da se ti punktovi u Republici animiraju, uključe u istra-

živanje i uz našu pomoć i saradnju, kao i saradnju na jugoslovenskom nivou, ostvare pomaci u njihovom razvoju.

Ovo istraživanje ne bi smjelo da se pretvori u operativno–studijske podloge dugoročnih planova, što je do sada uglavnom bio slučaj, nego da pojedinačno i u sintezi obradi centralna, najbitnija pitanja razvoja. I na tom planu su u projektu učinjeni značajni napori. To se može reći i za projekat DC II, gdje su, također, uočljivi pokušaji da se formulišu nove teme, izaberu najvažniji aspekti istraživanja i sl, što sve, svakako, zaslužuje dužnu pažnju.

Pred koordinatora i suizvođače u tom smislu se postavljaju složeni i odgovorni zadaci da se nakon recenzija i sugestija u postupku stručnih i društvenih verifikacija ovih projekata pristupi njihovoj operacionalizaciji, organizaciji, izvođenju i praćenju istraživanja, uz sve neophodne korektivne i druge mjere i akcije. Tu podrazumijevam i neophodne naučne i stručne verifikacije u Akademiji, kao i druge oblike i metode dinamičkog praćenja odvijanja istraživanja. Čini mi se da će biti neophodno da se još više uspostavi i učvrsti metodološka, organizaciona i sadržinska veza između istraživanja na DC II i DC III. Bilo bi logično, neko je to već istakao, da se prethodno istraži i razradi privredno–sistemski, tj. upravljački mehanizam, pa da se na toj osnovi i u tim okvirima istražuje kompleksna problematika razvoja. Na žalost, to neće biti moguće u potpunosti ostvariti zbog paralelnosti istraživanja. No, srećna je okolnost da je nosilac oba projekta Ekonomski institut, što pruža mogućnost da se ostvari visok stepen koordinacije i saradnje. Time se, doduše, povećava i složenost istraživanja, pa i odgovornost istraživačkih timova. Na tom planu postoje i neki tehnički problemi iskrsli zbog stavova Samoupravne interesne zajednice oko vremena angažovanja pojedinih saradnika, koje bi trebalo otkloniti prije početka istraživanja kako bi se omogućila puna komplementarnost i interdisciplinarnost istraživanja. Očekujemo da se u tom smislu angažuje i Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, koja, po prirodi stvari, u prvi plan ističe naučne zahtjeve i interdisciplinarnost istraživanja svih, a ovih projekata posebno.

Na kraju bih, u ime Ekonomskog instituta, izrazio zahvalnost Akademiji, svim učesnicima, a posebno akademiku Hadžiomeroviću što je ovaj kolokvij blagovremeno održan i što je pružena mogućnost da se na ovako meritornom skupu naučno valorizuje rad koordinatora i suizvođača na ovom studijskom projektu. Primjedbe i sugestije sa ovog kolokvija biće od velike koristi za naš dalji rad.

Dr Rešad BEGTIĆ

Povodom objavljene diskusije i naknadno dopisane meditacije dra Joze Bakalara o projektu DC II, stekao sam uvjerenje da se Jozo ponaša po VIB–ovom aforizmu' "Lako je etiketirati čovjeka i to se može činiti na dva načina: pljuneš u etiketu pa je zalijepiš na čovjeka, a može i obratno, pljuneš čovjeka pa mu zalijepiš etiketu."

Jako mi je žao da je uredništvo publikacije Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine omogućilo Jozi Bakalaru da ovako etiketira dra Radovana Milanovića, čije su ljudske vrijednosti potvrđene nizom društvenih priznanja i odlikovanja, a naučni doprinos poznat i priznat u široj naučnoj i stručnoj javnosti čitave zemlje. Mislim da bi uredništvo trebalo dati svoj komentar na dopisane meditacije Joze Bakalara, u smislu demantija. Ako se to ne bi učinilo, onda bi ovaj incident mogao biti shvaćen kao miniranje naučne saradnje između Akademije i Ekonomskog instituta. Olako ocjenjivanje ljudi nije obilježje naučnog radnika kakvim sebe smatra Jozo Bakalar.

U vezi sa programom istraživanja o kome mi ovdje raspravljamo možemo reći, na osnovu onoga što on sadrži i kako je to izloženo, da to predstavlja studiju iza koje stoji ozbiljan istraživački rad kome kao takvom treba odati priznanje. Međutim, mi smo se sastali više radi toga da konstatujemo šta u ovome programu nije dovoljno dobro i da pokušamo da pomognemo boljim formulacijama nego da ističemo njegove mnogobrojne vrline.

Program istraživanja je nastojao, čini mi se, da obuhvati sve značajnije aspekte privrede Bosne i Hercegovine i njenog razvoja kao jedan izuzetno složen proces. U tom cilju je privreda dekomponirana na veliki broj elemenata, koji će biti podvrgnuti specijalizovanim istraživanjima, što je i razumljivo kada je u pitanju ovako složena cjelina kao što je jedna nacionalna ekonomija. Čini mi se, međutim, da je program izgubio vezu između cjeline privrede i pojedinih elemenata koji tu cjelinu sačinjavaju. Nijedna privredna grana, nijedan razvojni faktor, nijedan aspekt ne mogu se uspješno analizirati ako ih stalno ne držimo u kontekstu privredne cjeline kojoj on pripada. Ovdje posmatramo drveće, ali šumu kao da ne vidimo.

Ovaj zaključak proizlazi, prvenstveno, iz načina na koji je postavljena struktura istraživanja i na koji su formulisani ciljevi i zadaci. Bez obzira koliko je to samo po sebi možda jasno, u formulisanju ciljeva moramo se držati, ko polazišta, iskonske težnje da stalno povećavamo i obogaćujemo proizvodnju, a da pri tome smanjujemo napore. To je prvi i osnovni cilj iz koga proizlaze svi drugi kada je u pitanju materijalna proizvodnja.. Rast proizvodnje znači istovremeno i razvoj u svim pravcima po zakonitostima koje vladaju u privredi. Mijenja se struktura privrede, granski i po stepenu obrade; međunarodna robna razmjena raste i po obimu i po učešću u ukupnom društvenom proizvodu, a također se mijenja i struktura te razmjene; mijenjaju se odnosi proizvodnih faktora u funkciji proizvodnje i njihov kvalitet; namjenska raspodjela nacionalnog dohotka se također mijenja u pravcu povećanja štednje itd. Sve ove promjene događaju se u određenoj međuzavisnosti sa rastom ukupne društvene proizvodnje, koja zakonito proizvodi i sve promjene o kojima je ovdje riječ. Društvo, doduše, može da utiče na intenzitet tih promjena, ali u ograničenim razmjerama ako ne želi da izazove posljedice koje se najjasnije izražavaju u obliku opadanja efikasnosti privrede. Prema tome, svi ciljevi i zadaci u domenu pojedinih privrednih djelatnosti zahtijevaju međusobnu usklađenost dijelova u okviru cjeline, zasnovanu na zakonitostima po kojima se razvija privreda kao dinamički sistem. Ako se ovo zanemari, onda u praksi kao rezultat imamo situaciju strukturnih nesklada, vrlo jasno izraženu u našoj privrednoj stvarnosti.

Ne sumnjam da autori programa ovo imaju u vidu, ali iz onoga što je tu napisano ovo ne proizlazi ili je bar nedovoljno jasno. Mislim da će jedan od osnovnih uslova da se ovaj istraživački projekat efikasno realizuje biti ispunjen ako u vođenju istraživanja bude konstantno održavana veza između cjelovitog koncepta i rada na pojedinačnim temama.

Dalje, smatram korisnim da primijetim da neki polazni stavovi u programu nisu opravdani i predstavljaju rizik u radu. Negdje u uvodu programa stoji jedna konstatacija da je naša ekonomska kriza logičan slijed dinamičnog razvoja u prošlosti. Ne vidim ni jednog razloga koji bi mogao opravdati ovu konstataciju. Naprotiv, većina istraživanja koja su se bavila našom aktuelnom krizom daje drugačija objašnjenja, koja su sasvim suprotna tezi da se radi o logičnom slijedu dinamičnog razvoja. Moguće je da naša privreda, kao i svaka tržišna privreda, zbog elemenata anarhičnosti ide krivudavim putem, ali mi zato imamo društveni plan, čiji je jedan od primarnih zadataka da te krivine ispravi a priori i da obezbijedi da se privreda razvija u željenom pravcu i željenom dinami-

kom. Biće prije da je kriza rezultirala iz nepoštivanja (možda zbog nepoznavanja) zakonitosti po kojima ona treba da se razvija, a da, uz to, društveni plan nije dao one rezultate koji se od njega očekuju.

Zasada još samo da nešto kažem o tehnološkoj zavisnosti koja, prema programu, prijeti povećanom zavisnošću ako se blagovremeno ne uključimo u savremene tehnološke tokove. Ovo također radi značaja premise na dalji razvoj misli. Ako ispravno shvatimo osnovni cilj u proizvodnji koji sam gore naveo kao iskonsku težnju, onda je nesumnjivo da u razvoju moramo težiti akceptiranju tekovina nauke i primjeni najmodernije tehnologije u proizvodnji. Međutim, ovdje moramo imati na umu da evolucija koju proizvodi savremena nauka i revolucionarni tehnološki progres vodi ka integraciji svjetske ekonomije u jednu cjelinu, što samo po sebi znači i sve veću međuzavisnost nacionalnih ekonomija. Zaostajanje u razvoju, što podrazumijeva ne samo manju proizvodnju i produktivnost rada nego i manje značajnu ulogu nauke i tehnoloških inovacija u proizvodnji u odnosu na naprednije ekonomije, predstavlja ekonomsku inferiornost i siromaštvo u potrošnji, ali i veću autarhiju. Cilj se, dakle, ne može formulisati u formi postizanja nezavisnosti uključivanjem u savremene naučno–tehnološke tokove, nego se tim uključivanjem postiže osnovni cilj, koji se sastoji u povećanju nacionalnog bogatstva sa svim primjesama koje takav razvoj nužno nosi. U tom kontekstu se onda može tražiti izbor koji, u okviru generalnog opredjeljenja na modernu tehnologiju, nama najviše odgovara.

Kolokvij sam shvatio kao kontinuirani rad, tako da će biti mogućnosti da se u nastavku iznesu i neka druga, manje značajna zapažanja.

Dr Duško JAKŠIĆ

U nekoliko prethodnih diskusija prisutna je bila dilema, odnosno postavlja se pitanje da li ovako koncipiran sadržaj DC III može, i u kojoj mjeri, doprinijeti naučnom fundiranju razvojnih pravaca dugoročnog društveno–ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine. U tom pogledu ja bih ukazao na neke metodološke nedosljednosti ili, bolje reći, zamke koje proističu iz propozicija konkursa po kome su sačinjeni izvedbeni projekti društvenih ciljeva. Naime, odredbama konkursa naučni sadržaj istraživanja može biti samo u domenu fundamentalnih i primijenjenih istraživanja, ali ne i razvojnih. Time se, naravno, htjelo spriječiti da se putem ovog oblika naučnoistraživačkog rada ne finansiraju zadaci na razvoju konkretnih proizvoda, pri čemu se, prije svega, mislilo na neke operativne zadatke u tehničkim naukama. Stoga, možda svjesno, razvojna komponenta ni u ovom društvenom cilju nije u dovoljnoj mjeri eksponirana, iako se podrazumijeva i ona je po kompleksnosti sadržaja dovoljno prepoznatljiva. I dalje, koliko je meni poznato, institucije koje će nositi realizaciju ovog društvenog cilja kao krajnji zadatak imaju izradu takvih naučnih podloga koje bi omogućile realno sagledavanje razvojnih pravaca u narednih petnaest i više godina.

Kada je riječ o modelima i modelskim projekcijama, za koje je rečeno da nisu izdignuti na nivo posebne tematske oblasti i da se ne vidi dovoljno jasno šta se u toj oblasti namjerava istraživati, ukazao bih na to da su u nekim tematskim oblastima predviđene modelske projekcije. Međutim, slažem se da to nije dovoljno i da ova problematika zaslužuje da bude kao posebna tematska oblast u kojoj bi jednak značaj imali istraživanje i odabir našim uslovima primjerenih modela i na bazi njih izrada modelskih projekcija razvoja.

Potrebno je ukazati i na značaj koji ovako definisan sadržaj istraživanja u DC III ima za uključivanje naše republike i slične projekte u drugim republikama i integralno na nivou Jugoslavije. Nedovoljna zastupljenost Bosne i Hercegovine u zajedničkim projektima u ekonomskim naukama potiče i od toga da u našoj republici do sada nismo imali kompleksnijih multidisciplinarnih projekata iz kojih bi se mogli izdvojiti neki segmenti od zajedničkog interesa za cijelu zemlju. Ponuđenim sadržajem u ovom društvenom cilju taj problem bi se bar djelimično razriješio. Jer, i u drugim republikama se zagovaraju ili realizuju slične koncepcije orgnizovanja i realizacije naučnoistraživačkih projekata i iz svakog od njih se može izdvojiti jugoslovenski, pa i širi aspekt, naravno posmatran iz ugla gledanja te sredine. Ako tome dodamo da se samo na ovakvim zadacima može potvrditi naučni nivo i kvalitet kadrova i vršiti dalja selekcija za nove još složenije zadatke, na nacionalnom i internacionalnom planu saradnje, onda sa ovim projektom, naravno uz neophodne dopune, ne bi trebalo dalje oklijevati.

Mada je u osnovi projekta cilj da se naučno razriješe strateške dileme i opredjeljenja razvoja na duži rok, ne mogu se zanemariti ni zahtjevi koji potiču iz tekuće ekonomske situacije. Mislim da su sadržajem ovog društvenog cilja obuhvaćeni problemi koji su prepreka bržem i skladnijem razvoju, a za čije razrješavanje nemamo mnogo vremena, jer oni mogu postati mnogo složeniji i mogu se pojaviti i novi. Time hoću da kažem da odlaganje ovog zadatka, bez obzira da li je to iz metodoloških ili proceduralnih razloga, cio projekat može učiniti neaktuelnim. Nasuprot tome, ako se istraživanju priđe u što kraćem roku, mogao bi se dati značajan doprinos i razrješavanju danas aktuelnih razvojnih problema.

Kada se analizira kompleksnost i naučni nivo ovog društvenog cilja, onda se kao neminovno nameće poređenje sa sličnim zadacima i projektima i razvojnim predviđanjima u svijetu, da bismo se u tom poređenju, kao po nekom pravilu, odmah okomili na Japan kao neki krajnji cilj. Toga je bilo i u današnjim izlaganjima. Moram reći da sam već pomalo alergičan na "japansku referencu", jer mi to već liči na postavljanje nedostižnog cilja, što automatski destimuliše dalju akciju. Mislim da u ciljevima moramo biti realniji i u poređenju i izboru uzora biti prizemniji. Jer, u našem bližem, a pogotovu širem evropskom okruženju imamo dosta primjera uspješnog razvoja, proisteklih iz realnog odnosa prema nauci i razvoju po njenim sugestijama. Da ne kažem da nismo dovoljno izučili i konfrontirali ni sva jugoslovenska iskustva.

Ovakav način organizovanja i realizacije naučnoistraživačkih projekata može dati izvanredan doprinos adekvatnijem organizovanju i integraciji naučnoistraživačkih potencijala u našoj republici. Složenost i sveobuhvatnost problematike društvenih ciljeva uticala je da se naučnoistraživačke organizacije veoma brzo nađu na zajedničkom zadatku i prevaziđu dugogodišnju zatvorenost, pa i konkurentski odnos na malim temama i parcijalnim segmentima istraživanja. Od vremena raspisivanja konkursa do predaje izvedbenog projekta učinjeno je više kontakata između instituta u društvenim naukama nego u ranijih petnaest godina. Ali, čim su dalje aktivnosti na usvajanju DC usporene i ovi kontakti su prorijeđeni.

Htio bih, na kraju, da kažem nekoliko riječi o kadrovima koji bi trebalo da realizuju ovaj društveni cilj. Nekako vlada opšte uvjerenje da je kadrovska situacija u društvenim naukama povoljnija, jer se tu, pored ostalog, lakše dolazi do naučnih nominala i zvanja. Po onome što smo evidentirali za potrebe ovog DC,stvari tako ne stoje, a bojim se da je stanje suprotno. Jer, starosna struktura je veoma nepovoljna i jedan val naučnih radnika je u penziji ili pred penzijom, a srednja struktura i podmladak nisu izgrađeni. S druge strane, kada želimo da ukažemo na značaj nekog naučnog projekta, a to je slučaj i sa ovim DC, onda se obično naglašava da treba angažovati i naučne radnike iz

drugih republika. Pri tome, zaboravlja se da se i u drugim republikama već osjeća nedostatak naučnih potencijala kao posljedica dugogodišnjeg neriješenog statusa naučnih radnika i finansiranja naučnih institucija. Stoga, osim strateških društveno-ekonomskih ciljeva, u ovom DC važan zadatak je stvaranje i poboljšavanje naučne strukture i naučnog nivoa institucija i uopšte edukativna funkcija koju vrše naučnoistraživački projekti. Bez savremenog i nauci prilagođenog informacionog sistema ne mogu se uspješno realizovati ovako kompleksni naučni programi. Trebalo bi tu problematiku hitno aktuelizirati, a u ANUBiH, nakon elaboriranja svih DC, kao poseban problem razmatrati stanje, mjere i akcije na uvođenju informacionog sistema.

Mr Mehmed BUBLIN

Zahvaljujem se organizatoru na organizovanju ovog skupa. Mi iz Instituta za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje bavimo se pitanjima i problemima korištenja i organizacije prostora pa i ovom prilikom želimo da ukažemo na neka pitanja iz ove oblasti.

U okviru pripreme izvedbenog projekta za Društveni cilj III mi smo predlagali da se sva pitanja korištenja i organizacije prostora (tematske oblasti XII i XV) tretiraju u okviru posebnog društvenog cilja i da se stvore uslovi za veći interdisciplinarni rad kako bi korištenje i organizacija prostora bili dovedeni u funkciju društveno-ekonomskog razvoja uz povratne veze.

Naš institut je nosilac izrade izvedbenog projekta za Društveni cilj XVI, koji tretira racionalno korištenje i organizaciju prostora. U pripremi ovog izvedbenog projekta konstatovali smo da je racionalno korištenje i organizacija prostora u vezi sa materijom koja se obrađuje u izvedbenim projektima u ostalih 8 društvenih ciljeva. Stoga smatramo da je koordinacija izvođenja istraživačkog rada u okviru svih društvenih ciljeva jedno od bitnih pitanja. Provođenjem ove koordinacije obezbijedila bi se kvalitetno nova osnova za razvoj naučnoistraživačkog rada u Republici.

Mislimo da je upravo vrijeme rasprave o društvenim ciljevima prilika da se razmotre svi aspekti obezbjeđenja odgovarajuće koordinacije između društvenih ciljeva. Nama se čini da bi Akademija nauka i umjetnosti BiH mogla ostvariti tu koordinaciju putem vlastitog učešća u istraživanjima u svim istraživačkim projektima.

Naša iskustva pokazuju da se može uštedjeti 20–30 posto sredstava ukoliko se uspostavi kvalitetan informacioni sistem. Upravo je sada prilika da se za cjelokupna istraživanja predviđena za društvene ciljeve obezbijedi jedinstven informacioni sistem.

Istraživanjima za Društveni cilj III predviđeno je 65 naučnih programa. Ovaj broj naučnih programa je suviše velik, pa se postavlja problem koordinacije, a naročito sinteze. Dosadašnja istraživanja su pokazala da su se u rješavanju ovih pitanja pojavljivali najveći nedostaci, tako da je u daljem radu na ovom projektu neophodno ovo imati u vidu.

Drugo pitanje u vezi sa ovim projektom odnosi se na neophodnost izrade, na zajedničkim osnovama zasnovane alternative razvoja, skupa sa istraživanjima za Društveni cilj XVI, jer se pojavljuje problem teritorijalnog razmještaja.

Dr Branislav DERIĆ

Želio bih da intervenišem na predlog da se iz ovog projekta isključi tematska oblast XII, posvećena problematici regionalnog, a time i prostornog razvoja i planiranja. Mislim da se takav predlog ne bi mogao prihvatiti, niti sam pristalica da se to uradi. Problematika regionalnog razvoja je višedimenzionalna i upravo iziskuje da na njenoj obradi rade naučno-stručni profili različitih interesovanja. Ono što ovu materiju čini posebno interesantnom jeste da se njom bave arhitekti, prostorni planeri, urbanisti, sociolozi, futurolozi, naravno i ekonomisti, ali ni u kom slučaju ne bismo smeli zaboraviti ni geografe. Evidentno je da ona zahteva multidisciplinarni prilaz, što znači istraživanje različitih ali međusobno uslovljenih aspekata razvoja, a to je preduslov da se putem saradnje naučnika i stručnjaka različitih profila dođe do zajednički utvrđenih i proverenih saznanja. Upravo u domenu te saradnje nastaju brojni problemi nerazumevanja i oponiranja, više iz razloga što se forsira uski i specifični rečnik komuniciranja, mada se govori o istim pojavama, istim procesima i fenomenima. Prisustvo ekonomista u ovakim istraživanjima nije samo neophodno nego i neizbežno, posebno onih koji se bave istraživanjima društveno-ekonomskog razvoja u dugoročnom budućem vremenskom periodu, pri čemu je neophodno odrediti i ciljnu godinu. Takva istraživanja koncepcijsko-strateškog karaktera neophodna su za bilo kakvo planiranje prostora, odnosno njegovog organizovanja i uređenja. Nije slučajno što se pri izradi prostornih i generalnih urbanističkih planova rade obimne *bazne studije* dugoročnog društveno-ekonomskog razvoja gde su bitne opšte i strukturne projekcije rasta i razvoja. Istina, na relacijama ekonomisti – arhitekti postoje izvesne razlike u posmatranju prostora i njegovog sadržaja. Što se tiče ekonomista, njihov krupni nedostatak jest upravo u činjenici što prostor posmatraju ne kao aktivan nego pasivan faktor razvoja. Što se tiče arhitekata urbanista, oni pak suviše forsiraju tehničke aspekte i rešenja koje životna praksa može, ali često i ne mora da prihvati. Ovo upravo i ukazuje da je u istraživanjima neophodno uspostaviti koordinaciju tokom istraživanja sa srodnim projektima, posebno onim koji istražuju prostorne dimenzije razvoja, što znači da se ova tematska oblast ni u kom slučaju ne sme izbaciti iz projekta. Uostalom, ona, pored sektorske, nije ništa manje važna dimenzija ukupnog društveno-ekonomskog razvoja i predstavlja sponu da se dođe do tzv. integralnog planiranja razvoja.

Dr Vojislav BAJIĆ

Ovo je prvi put da se u Bosni i Hercegovini radi na ovom nivou. I to je vezano za niz problema i teškoća. Kada se raspravljalo o Društvenom cilju II, neke kolege su razmišljale da u tom programu nedostaju razvojni pravci, a danas smatramo da nedostaju sistemski.

Dr Ilijas BOŠNJOVIĆ

Ja mislim da je ova diskusija zadovoljila. Svako je ponešto rekao i mislim da su sve primjedbe koje su rečene na svom mjestu. Rečeno su i tri-četiri krupne stvari, temeljne.

Ideja koja stoji iza svega ovoga, šta je to, nije došla dovoljno do izražaja. Ovo je jedan veliki materijal, veliki posao, velika koordinacija u relativno kratkom vremenu.

Ja ću se osvrnuti na filozofiju. Primjedbe koje su date na ovaj dio prihvatam i one imaju određenu težinu. Gužva i trka oko pravljenja ovog materijala su učinili svoje, pa tu ima i određene natrpanosti. Svakako je da će primjedbe biti usvojene i materijal dorađen u tom smislu.

Mr Sulejman KAMENICA

Pored silnih pohvala koje je na današnjem skupu dobio ovaj materijal, želio bih da se osvrnem na konstataciju dra Šebića da u ovom materijalu ima dosta ponavljanja i poznatih stvari. Zna se da se ne može krenuti od nule. Sva iskustva i novi projekti znače korak naprijed. Moram reći da su se u ovom projektu našle sve dobre stvari iz prošlih projekata. On korespondira sa svim drugim projektima koji su rađeni do sada. Od ovog projekta ne možemo očekivati da napravi revoluciju. On će napraviti samo jedan pomak. To će vrijeme pokazati. Ako se ne uđe u definitivno rješavanje nekog problema, i to će biti neki rezultat.

Mr Marko BEROŠ

Osjećam se koliko pozvan toliko i dužan da nakon pažljivog praćenja uvodnih riječi akademika Hadžiomerovića i Lovrenovića i ostalih učesnika u ovoj zanimljivoj i veoma korisnoj raspravi, u ime Redakcijskog kolegija i u svoje ime, uzmem aktivno učešće u radu ovog kolokvija.

Potrebno je da se već na početku zahvalim na svim komplimentima, preporukama i sugestijama koje su ovdje izražene i o kojima ćemo maksimalno voditi računa u daljoj realizaciji ovog izvedbenog projekta (u daljem tekstu IP).

Vi ste dobro uočili da se radi ne samo o veoma složenom i obimnom poslu, već i o potpuno novom kvalitetu u pristupu, organizaciji i ciljevima ovog istraživanja. Na to ukazuju i činjenice da je u izradu ovog izvedbenog projekta, i to ne samo na bazi interdisciplinarne pa i transdisciplinarne autorske već i međuinstitucionalne saradnje, bilo uključeno 10 naučnih institucija iz cijele Bosne i Hercegovine, i to: 5 iz Sarajeva, 2 iz Banjaluke i po jedna iz Mostara, Tuzle i Zenice i oko 50 naučnih radnika iz ekonomskih, organizacionih, tehničkih, elektrotehničkih, tehnoloških, i politoloških nauka. Na blizu 423 stranice IP ovog društvenog cilja obrađeno je 19 tematskih oblasti i 67 naučnih programa. Za njihovu realizaciju predviđeno je učešće 502 naučna radnika iz BiH i cijele

Jugoslavije, od čega 359 doktora nauka 113 magistra, 12 specijalista i 18 stručnih saradnika. Sasvim je izvjesno da je po ovim pokazateljima DC III najobimniji i, bar organizaciono, jedan od najsloženijih društvenih ciljeva.

Ne treba se zato čuditi što neke kolege od te velike "šume" nisu uspjeli dovoljno reljefno vodjeti drveće ili prepoznati precizno definisanu globalnu hipotezu. Uvjeren sam da su imali nešto više vremena za proučavanje ovog izvedbenog projekta, u tome bi više uspjeli. Ovo pogotovo, ima li se u vidu da ovaj IP, pored njegovog autonomnog značenja, valja još više posmatrati kao sastavni dio cijelog skupa ostalih društvenih ciljeva.

DC III **Razvoj materijalne i intelektualne proizvodnje** . . . dodiruje, zapravo, sve ostale društvene ciljeve i trebalo bi da ostvaruje permanentnu komunikaciju i koordinaciju sa njima. To i jeste razlog što smo u ovom IP predvidjeli da se DC III završi bar pola godine iza ostalih DC kako bismo i u fazi finalizacije u DC III uspjeli što potpunije sintetizovati rezultate istraživanja iz ostalih društvenih ciljeva.

Takav prijedlog apsorbuje ideju kolege Bublina za uspostavljanje zajedničkog informacionog sistema, a mi bismo dodali i organizacione koordinacije u SIZ-u nauke i naučne koordinacije Akademije za sve društvene ciljeve.

Gotovo su svi učesnici ukazali na potrebu potpunije i primjerenije veze između DC II i DC III. Takva sugestija je do kraja prihvatljiva, a moguće ju je u visokom stepenu i ostvariti samom okolnošću što je za koordinatora istraživanja na oba DC predviđena jedna naučna institutcija. To svakako pretpostavlja potpuniju koordinaciju cjelokupne tehnologije istraživanja na ova dva DC, uključiv i dogradnju organizacione osnove, pa i potpuniju interpersonalnu zastupljenost ključnih istraživača u oba društvena cilja.

Akademik Hadžiomerović je, pored ostalog, izrazio nedoumicu u pogledu naslova DC, prostornog okvira, pa i vremenskog horizonta koji će se imati u vidu u istraživačkom postupku. Ova upoznavanja i sugestije da se ojača Redakcijski odbor, biće do kraja respektovani u daljem radu na ovom IP i njegovoj operacionalizaciji. To se, naravno, odnosi i na iskazane rezerve u pogledu adekvatnosti naziva i sadržaja prve tematske oblasti (TO) koju je potencirao akademik Lovrenović.

Rasprava na ovom kolokviju je pružila obilje ideja za dalja poboljšanja ovog IP i njegovu operacionalizaciju. O nekim spornim pitanjima nije iskazana puna podudarnost u mišljenjima učesnika, što se moglo i očekivati od ovog skupa. Vjerujem, da se ponovo sastanemo, da bi se broj novih ideja umnožio, a i sam bih u svakom novom pokušaju redakcije ili autorizacije dao nešto izmijenjenu verziju svojih priloga.

Mišljenja sam otuda da IP za ovaj DC, možda i više od ostalih, mora biti toliko fleksibilan da u procesu operacionalizacije i pokretanja i rada cjelokupnog istraživačkog mehanizma ostavi dovoljno prostora za svoje permanentno usavršavanje i adaptiranje spoznajama o idejama do kojih će se doći u ukupnom vremenskom kontinuitetu koliko će trajati istraživanje na ovom DC. Otuda mi se i čini da nema svrhe da se izjašnjavamo o svakom pokrenutom pitanju. Ovo tim više jer predstoji i društvena ocjena, a već je data i ocjena eksperata o ovom DC, pa će se stvaralačkom selekcijom datih preporuka i ideja doći do optimalnih rješenja. Nama je posebno drago, i to nas ohrabruje, što je od strane uvaženih akademika i ostalih učesnika ovog skupa izražena puna podrška ovom izvedbenom projektu i vjerujemo da će se, uskoro, na njegovim metodološkim postavkama pokrenuti respektivan naučni potencijal ove republike i šire zajednice na iznalaženju izvjesnijih puteva za dinamičan, kvalitetan i stabilan društveno-ekonomski razvoj, na obogaćivanju modelskih rješenja i teorijskih osnova društveno-ekonomskog razvoja.

ZAVRŠNA RIJEČ

Akademik Hasan HADŽIOMEROVIĆ

Evo, izgleda, da su se stekli svi uslovi da zatvorimo rad ovoga kolokvija.

Mi smo, očigledno, svi saglasni u tome da jedan ovakav projekt treba podržati. Zapravo, naša rasprava to potvrđuje. Iz rasprave se vidjelo i to, kao što smo to na početku i nagovijestili, da smo ovdje u stvari nastavili rad na dotjerivanju projekta i ukazali na to da on, i kada se u nekoj svojoj redakciji usvoji, treba ostati otvoren za stalno dotjerivanje. Tu mislimo, prije svega, na njegovu konceptualnu i intelektualnu komponentu. Razloge za to smo na početku već pomenuli.

Na kraju bih, ipak, pokušao podvući neke momente koji su u ovoj našoj raspravi došli do svoga posebnog izražaja i koje bi Redakcija projekta, kod njegovog daljeg redigovanja, možda trebalo da ima u vidu.

Prije svega, bilo je riječi o potrebi jačeg izoštravanja osnovne hipoteze projekta, o njenom pokazivanju u nekim simulacionim modelima, eventualno i u njihovim varijantnim opcijama. To bi trebalo da bude podloga i kriterij za usmjeravanje svih linija istraživanja predviđenih u projektu. Time bi on trebalo da bude više homogen nego što je to u svojoj sadašnjoj redakciji.

U projektu se često koristi izraz ili sintagma "filozofija razvoja". Naravno, ne može biti riječi o filozofiji u pravom njenom značenju, jer bi, ako bi se o tome radilo, stvari u njemu morale biti drukčije i na drugom nivou artikulirane. U pitanju je, po svoj prilici, ukazivanje na potrebu podizanja projekta na viši teoretski nivo, bilo u pogledu njegovog osnovnog konceptualnog opredjeljenja bilo u pogledu osnovnih pravaca njegovog istraživanja. Taj teoretski moment u projektu, bez svake sumnje, treba pojačati.

Možemo sigurno uvažiti sve sugestije koje na projekt gledaju i kao na osnovu i okvir koji će okupiti širok krug istraživačkih kadrova, koji će kao takav mnoge i po prvi put uvesti u to i koji će biti važan faktor njihove edukacije u ovoj oblasti istraživanja. Isto tako, na njega treba gledati i kao na značajan faktor šire naučne komunikacije sa odgovarajućim istraživanjima u zemlji, pa i van njenih granica.

U projektu bi morao biti više naglašen i razvijen medij informacionog sistema, na koji bi trebalo da se oslanja i koji bi trebalo da mu služi. To bi moralo jasnije i potpunije biti uvedeno u njega.

I napokon, mislimo da treba uvažiti sugestije o potrebi potpunijeg i još kvalifikovanijeg ekipiranja Rekacije projekta. Obrazloženja u prilog tome, mislimo,bila su dosta uvjerljiva.

Ovim napomenama mogli bismo i zaključiti rad našeg kolokvija.